

⊙ Müellifi bilinmeyen *Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Vefî*'ye göre babası kasaptır fakat bu bilgi tarihi vesikalarca doğrulanmamıştır. II. Murad döneminde devşirilip Edirne sarayında eğitim gördüğü düşünülen Mahmud Paşa daha sonra Fatih'in hizmetine girmiş, sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Kanaatimce onun alamet-i farikası, akrabalık ilişkilerinin de etkisiyle diplomaside gösterdiği başarıdır. Nitekim Fatih döneminde fethedilen birçok yer Mahmud Paşa sayesinde müzakere yoluyla ele geçirilmiştir. İlk defa 1454'te vezirlik makamına getirildiği tahmin edilen paşa, 1456'da hem Rumeli beylerbeyi hem de veziriazam olmuş fakat talihi yaver gitmediğinden ve saray içi çekişmelerinin de etkisiyle olsa gerek 1474'te idam ettirilmiştir. İdamında Şehzade Mustafa'yla yaşadığı ailevi sorunların etkisi büyüktür.

Mahmud Paşa İstanbul'un fethinden sonra şehrin imarına yaptığı katkılardan ve hayratının çokluğundan olsa gerek halk tarafından sevilmiştir. İdamı toplumda huzursuzluğa neden olmuştur. Nitekim birkaç yıl sonra kendisine bir menakıp yazılmıştır. Birçok nüshasının bulunmasından hareketle bu *Menâkıb*'in çok okunduğu anlaşılmaktadır. *Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Vefî* ismiyle de bilinen eserin muhtemel etkisiyle Mahmud Paşa, makbul ve maktul olarak tavsif edilegelmiştir.

İsmail E. Erünsal'ın belirttiğine göre medrese talebelerinin yararlanabilmesi için tesis edilen kütüphanede, 1473/74 tarihli vakfiyeye göre 195 kitabın isimleri belirtilmeden kaydedilmiştir.

Tarihi gelişimine bakıldığında bir paşa tarafından kurulmuş olmasına rağmen kütüphanenin iyi korunduğunu söylemek mümkün değil. Örneğin 1777 tarihli bir kayıta 50 yıldır dolaplarda duran yazmaların açılıp sayılmadığı ve

*Fetihten sonra
İstanbul'un kültürel imarı*

MAHMUD PAŞA KÜTÜPHANESİ

BERAT AÇIL

FATİH Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra önemli devlet adamlarını şehrin imarı için görevlendirir. Dönemin en muktedir şahsiyetlerinden biri olan Mahmud Paşa da (ö. 1474) bunlardan biridir. Paşanın bugün 'Mahmutpaşa' olarak anılan semtte inşa ettirdiği cami, türbe, hamam, mahkeme, mektep, medrese, imaret, kütüphane, çeşme, han, tekke ve etrafındaki dükkanlar fetihten sonraki ilk mimari eserlerdendir. Bu yazının konusunu da Mahmud Paşa Kütüphanesi teşkil etmektedir.

Kütüphaneye dair en önemli husus, burasının İsmail E. Erünsal'ın iddia ettiği gibi İstanbul'un fethinden sonra şehirde

kurulan ilk vakıf kütüphanesi olmasıdır. Bu, fetihten sonra kurulan ilk medrese kütüphanesi olduğu anlamına da gelir. Mahmud Paşa, şehrin sadece kültürel imarına değil aynı zamanda ilmî kalkınmasına da katkı sunmuştur.

Mahmud Paşa devşirmelikten sadrazamlığa kadar yükselmiş ilk devlet adamıdır. Bazı ihtilaflar olmakla beraber Sırp kökenli olduğu anlaşılmaktadır.

SAYIMIN YAPILDIĞI YIL	CİLT ADEDİ	DEĞİŞİKLİK
877/1472-73 (ilk vakıf)	195	-
1778	341	146 artma
1910 (Nuruosmaniye)	364	23 artma + 25 külçe hâline gelen ciltler
1893 (Hamidiye Kataloğu)	398	34 artma
1949 (Süleymaniye Kütüphanesi)	366	32 azalma

Kütüphanedeki tarihsel değişim

Mahmud Paşanın vakıf mührü
"Vakf-ı medrese-i Mahmûd Paşa
be-Kostantiniyye."

İLİM DALI	ADET
Tefsir	35
Hadis	57
Usûl-ı fıkıh	6
Fıkıh	43
Fetâvâ	9
Tasavvuf	4
Kelam	6
Hikmet	2
Mantık	2
Hey'et	2
Ma'ani ve beyan	5
Nahiv	3
Lügat	6
Sarf (muhtemel)	5
Toplam	185²

Âişe Hatunun vakıf mührü.
"Vakf-ı el-hâce 'Âişe zevcet-i es-seyyid
el-hâc Ahmed Cemil der-kütüb-ğâne-i
Mahmûd Paşa, 1200/1785-86".
([Bu kitabı] Hacı Ahmed Cemil'in zevcesi hacı Âişe,
Mahmud Paşa Kütüphanesine vakfetti.)

kimi yazmaların böcekler tarafından yendiği tespit edilmiştir. 1778 tarihli başka bir kayıttaysa burada 341 cilt yazmanın olduğu tespit edilmiştir. 1910'da kütüphane Nuruosmaniye'ye nakledilmiş fakat bu arada 25 yazma rutubetten külçe haline gelmiştir. Bu sayımda 364 cilt kitap tespit edilmiştir. Mahmud Paşa Kütüphanesi 1914'te Sultan Selim'e, 1924'te Murad Molla'ya ve nihayet 1949'da Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. Sonuç olarak Mahmud Paşa koleksiyonu hem mekan hem sayı hem de fiziki durum açısından istikrara kavuşmak için çok badireler atlattır.

Koleksiyonda hangi yazmaların mevcut olduğuna dair nitelikli akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte kütüphaneye ait bir katalog 1311 (1893-94) yılında neşredilmiştir. *Devr-i Hamîdî Kataloğu* diye bilinen bu katalog 1296 (1878-79) yılında tamamlandığı halde 1311 (1893-94) yılında Rüstem Paşa Kütüphanesi ile birlikte neşredilmiştir. Buna göre koleksiyonda 398 cilt bulunmaktadır.

Her ne kadar Mahmud Paşa Kütüphanesinin kuruluşunda hangi yazmaların vakfedildiğini bilmesek de birtakım analizlerden sonra kütüphanenin hayali kataloğunu inşa etmek mümkün hale gelmektedir. Elimizde kütüphaneye dair şu bilgiler mevcuttur:

1. 195 eser vakfedilmiştir.

2. Vakfedilen eserlerin isimleri belirtilmemiştir fakat hangi konulara ait olduklarını biliyoruz. Buna göre tefsir, hadis, usul-i hadis, usûl-i fıkıh, fîrû fıkıh, Arapça, mantık, hikmet, hey'et, mesnevi, dua kitapları şeklinde bir tasnif gözetilmiştir.

3. Kütüphane bir medrese kütüphanesi olarak tasarlanmıştır.

Bu kısa bilgilerden hareketle kütüphaneye dair neler söylenebilir? İlk iki şıktan hareketle düşündüğümüzde mevcut 398 ciltten hangilerinin mevkuf ilk 195 cilt arasında yer almış olabileceğini ortaya çıkarmak bir noktaya kadar mümkün görünüyor. Bunun için kullanabileceğimiz kıstaslar ve ulaşılan sonuçlar şunlardır:

1. Mevcut katalogda numara atandığı halde herhangi bir eser tayin edilmemiş, yani katalog numarası mevcut olup içinde eser olmayan toplam 32 adet,

2. Matbu olan 8 adet (Mahmud Paşa zamanında matbaa olmadığına göre bunları o vakfetmiş olamaz),

3. Darüssaade ağası katibinin karısı Âişe Hatunun vakfettiği (1785-1786) 37 adet,

4. Mahmud Paşanın mührünü taşımayan 54 adet (Mahmud Paşa, vakfettiği her yazmaya kendi mührünü bastığına göre bunları da o vakfetmiş olamaz) yazmayı toplamdan düşmek gerekir.

Yukarıda sayımı yapılan 131 cilt, Mahmud Paşanın vakfettiği ilk 195 cilt arasında yer alamazlar. Mevcutta 398 cilt olduğuna göre paşa tarafından vakfedilmiş muhtemel ilk 195 cilt, bu 267 adet içinde olmalıdır.

Şöyle bir akıl yürütmede bulunmak mümkündür: Bu 267 adet arasından sadece telif/istinsah tarihi paşanın vefat tarihinden (1474) önce olanlar, paşa tarafından vakfedilmiş olabilirler. Böyle bir dikkatle bakıldığında, yukarıdaki tabloda konu ve adedi görülen yazmaların 1474'ten önce telif/istinsah edildiği ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda söz ettiğimiz gibi, burası bir medrese kütüphanesi olarak kurulduğuna göre, paşanın buraya sarf ilmine dair kitap vakfetmemiş olması pek muhtemel görünmemektedir. Nitekim katalogda sarfa ait görünen 374-380 numaralar arasında kayıtlı yazmalarda sadece 374 ve 380 numaradakilere telif tarihleri bellidir. Diğerlerinin telif tarihleri kaydedilmemiştir. Onların da ilk mevkuf eserler arasında olma ihtimalini göz önünde tutmak gerekmektedir.

Mahmud Paşanın vakfettiği ilk 185 eserini yukarıda sözü geçen tasnife göre dizdiğimizde kütüb-i usuli, ferâiz, kütüb-i mecâmî' bölümlerine ait herhangi bir eser olmadığı görülür. Hatırlanacağı üzere 195 cilt vakfedilmişti. Öyleyse kayıp 10 cilt de bunlardandı.

Sonuç olarak eğer analizimiz doğruysa, vakfedilmiş ilk 195 yazmanın 185'i hâlâ koleksiyonda bulunmaktadır. Bu 185 cildin kayıtlı oldukları numaralar da tespit edilmiştir. Bu da Süleymaniye Kütüphanesinde muhafaza edilen koleksiyonların yeterince güvenilir olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. **Z**

KAYNAKÇA

1. Berat Açıl, "(Re-)Constructing the Catalog of the Mamud Pasha's Library", Manuscript Age, Ed. Francois Derouche and Nuria Martinez, 2020.
2. İsmail E. Erünsal, "Mahmud Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
3. İsmail E. Erünsal, "Fatih Sultan Mehmed: Entelektüel Bir Sultanın Portresi, İlgi Duyduğu Konular, Kitaplar ve Kurduğu Kütüphaneler", *Fatih Sultan Mehmed Han*, ed. Fahameddin Başar, Fatih Sultan Mehmed Vakfı Üniversitesi Yayınları, 2018.
4. Hedda Reindl-Kiel, "The Tragedy of Power; The Faith of Grand Vizier According to Menakıbnâme-i Mahmud Pasa-ı Velî", *Türçica*, 35, 2003.
5. Theoharis Stavrides, *The Sultan of Viziers the Life and Tunes of the Ottoman Grand Vizier Mahmud Pasha*, Brill, 2001.
6. Şehabeddin Tekindağ, "Mahmud Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.